

Ulrike Hascher-Burger

Luisteren naar de middeleeuwen?

middeleeuwse muziek

Laat ik er meteen duidelijk over zijn: De middeleeuwse muziek is, anders dan middeleeuwse gebouwen en schilderijen, voorgoed verloren. Wat we nog hebben, dat zijn een paar resten van perkament en papier, waarop door mensen eeuwen geleden muzieknotatie werd geschreven die vandaag alleen nog specialisten kunnen lezen. En deze worden doorgaans vaker met raadsels geconfronteerd dan met zekerheden. Ondanks dat er maar weinig informatie uit de middeleeuwen zelf ter beschikking staat willen we – in een mengeling van historische nieuwsgierigheid en romantiek – toch dolgraag een idee krijgen van de muziekwereld die er eeuwen geleden moet hebben bestaan. Maar, zoals Daniel Leech-Wilkinson in zijn boek *The Modern Invention of Medieval Music* overtuigend stelt, de middeleeuwse muziekwereld is in feite een moderne, hedendaagse wereld, middeleeuwse muziek is vandaag uitgevonden muziek. Hoe moeten we hiermee omgaan? Hoe naar deze muziek luisteren? Als “historische muziek”? Als moderne muziek? Vooral moeten we onze eigen positie in deze vraag kennen, om adequate keuzes te kunnen maken. Hier een paar overwegingen:

concertmuziek

Middeleeuwse muziek wordt vandaag vaak uitgevoerd als of het muziek voor een 19^e-eeuwse concertzaal was: het ensemble zit op een podium, de toehoorders zitten daarvoor, zwigend in hun stoelen gekluisterd en geconcentreerd luisterend – nadat ze eerst bij de kassa entreegeld hebben betaald. Het meest gekke voorbeeld dat ik kan bedenken is een uitvoering van middeleeuwse dansmuziek zoals een *Estampie* of een *Trotta*, waar wij niet op dansen, maar waar wij stil naar zitten luisteren. De 19e eeuw heeft ons stevig in haar greep, terwijl uitvoeringen in de concertzaal toch pas sinds goed 150 jaar gebruikelijk zijn – en dan met name bedoeld voor grote orkestmuziek zoals symfonieën.

In de middeleeuwen bestonden nog geen orkesten, maar doorgaans kleine ensembles met een handvol zangers en instrumentalisten. Zij speelden en zongen in danslokalen, op straat, op markten, in de kerken. En altijd was er beweging: de toehoorders dansten, wandelden, knielden, sprongen.

Muziekuitvoeringen in de middeleeuwen waren ook meestal ‘onprofessioneel’: alleen aan hoven en in grote kerken en kathedralen was er zoiets als professionele muziek in die zin, dat een professionele, specialistische muzikopleiding voorwaarde was voor de uitvoering. Meestal echter was talent en een beetje doelgerichte scholing voldoende. Veruit de meeste middeleeuwse muziek was gebruiksmuziek. Middeleeuwse liederen waren geen liederen gecomponeerd voor een uitvoering, zoals die van Franz Schubert of Johannes Brahms (en ook die werden in de 19e eeuw niet in een concertzaal gezongen, maar in privéomgeving), maar werden veelal gezongen om zwaar werk enigszins te verlichten.

gebruiksmuziek

Muziek werd in de middeleeuwen pas vrij laat opgeschreven: geestelijke muziek in kloosters eerst, vanaf de 9e eeuw, omdat monniken de enige waren, die überhaupt konden schrijven. Later kwam er de wereldlijke muziek bij, en tot slot, pas vanaf de 15e eeuw (met een paar uitzonderingen vanaf de 13e eeuw zoals de beroemde Robertsbridge Codex) dan de muziek voor muzikinstrumenten. Monniken schreven hun eigen gezangen op. Instrumentale muziek werd in kloosters met argwaan bekeken – en dan ook niet opgeschreven. Zij werd

mondeling overgebracht, geïmproviseerd en gevarieerd. Instrumentale muziek werd pas vanaf de 15e eeuw opgeschreven – en dan vaak als bewerking van vocale muziek. Daarvoor was het kennelijk niet nodig – of beter: omdat instrumentalisten in tegenstelling tot monniken en nonnen over het algemeen ongeschoold waren, niet mogelijk, om instrumentale muziek op te schrijven.

Deze hele situatie van in eerste instantie weinig professionele gebruiksmuziek vormt de achtergrond voor andere verschillen met de situatie van de 19^e-eeuwse concertzaal. Zo zijn er componistennamen op een paar uitzonderingen na in de middeleeuwen onbekend. Ja, we kennen de namen van een aantal hoogstaande Zuidfranse dichter-musici, troubadours zoals Marcabru, en zelfs van een adellijke trobairitz, een vrouwelijke troubadour, met de naam Condesa di Dia. De titel “Condesa” zegt het al: troubadours waren meestal adellijke musici – en van hen is niet de muziek overgeleverd, maar de gedichten die op muziek werden voorgedragen. Componistennamen staan in nauwe verbinding met de opkomende professionalisering van muziek vanaf de late 14e eeuw. Dan heb je namen als Guillaume de Machaut of Guillaume Dufay – componisten die professionele polyfone muziek hebben gecomponeerd.

digitale muziek

Wij zijn vandaag gewend dat uitvoeringen ook van middeleeuwse muziek zo professioneel mogelijk zijn. Als tegenprestatie zijn we dan ook graag bereid om voor het luisteren te betalen. Voor een concert, of voor een digitaal medium. We luisteren immers graag naar middeleeuwse muziek op een cd, een mp3-speler, een mobieltje of een computer. Gedigitaliseerde muziek kan overal ter beschikking staan. En juist daarmee komen we weer in de buurt van de middeleeuwse uitvoeringspraktijk: we luisteren dan niet op de jaarmarkt, maar wel in de auto, in de trein, tijdens het sporten enzovoort. Muziek, ook middeleeuwse muziek, is op die manier weer gebruiksmuziek geworden. Alleen gaat het niet om de “real life” muziek, maar luisteren we via een digitaal medium.

retromuziek

Nog een aspect speelt een rol. De klassieke professionele muziekcultuur is vandaag een cultuur van retrospectieve muziek, naast hedendaagse muziek zoals de popmuziek in al haar vertakkingen. In de middeleeuwen bestond zoiets als retromuziek niet, de muziek was altijd gericht op het “nieuwe”. Middeleeuwse muziek wordt vandaag beleefd als een historisch gebeuren waar vaak met nagenoeg heilig ontzag naar wordt geluisterd. Maar er is ook Reenactment-muziek: artiesten die, gekleed in middeleeuwse gewaden, op events als middeleeuwen markten spelen. Dit is dan een absoluut retrogebeuren, maar wel een dat in de buurt komt van hoe we ons in onze tijd de uitvoering van middeleeuwse muziek voorstellen. De muziek wordt weer in een quasi historische, als toneel nagespeelde context geplaatst – met als gevolg dat ze inderdaad ook weer stukken minder professioneel klinkt. En dat doet toch soms pijn in het oor van de klankverwende 21^e-eeuwer, ook al kan zij lekker dansen op de geïmproviseerde middeleeuwse dansmuziek.

luistermuziek

Hoe zouden we dan vandaag het beste naar middeleeuwse muziek kunnen luisteren? Dat hangt ervan af, wat we verwachten. Misschien kunnen we de verworvenheden van de eeuwenlange professionalisering van muziek niet goed los laten. We willen het ook niet. Ons oor is domweg verwend door de oorstrelende klanken van professionele muziek. En wij zijn inmiddels gewend om intensief naar muziek te luisteren, zeker tijdens concerten. Een algemeen ‘luisteradvies middeleeuwse muziek’ kan dan ook moeilijk worden gegeven. Maar misschien kunnen we streven naar een uitvoeringspraktijk van vóór de concertzaalera, zonder

Publiziert in: *Timbres. Alle kleuren van het Orgelpark* 13 (2013) 40-43.

dat we op de professionaliteit van de presentatie hoeven in te leveren. Daar zou ik persoonlijk voor willen pleiten.